

УДК 347.9

<https://doi.org/10.34142/23121661.2024.40.42>

orcid. org / 0000-0002-6202-3000

© Циркуненко О.В., 2024

О.В. Циркуненко**ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД СПЛАТИ
СУДОВОГО ЗБОРУ****O.Tsirkunenko****SOME QUESTIONS REGARDING
EXEMPTION FROM COURT FEE**

Анотація. Метою даної статті є висвітлення питання щодо забезпечення балансу між публічним інтересом при встановленні ставки судового розміру та приватним інтересом учасників судового щодо можливості сплати його домірного розміру. Реалізація гарантованого Конституцією України права на судовий захист напряду передбачає дотримання та виконання зацікавленою особою, чиє право потребує захисту, низки умов, які мають різноманітний характер. Автор наголошує, що сплата судового збору як одна з вимог доступу до суду не суперечить суті права на судовий захист, однак визначений законом розмір судового збору та фінансова спроможність сторін спору не можуть їх обмежувати в доступі до правосуддя. Визначення ставки судового збору встановлюється на основі норм Закону України «Про судовий збір» виходячи з виду судочинства, в рамках якого відбуватиметься розгляд та вирішення справи, інстанції суду, характеру спору, правового статусу сторін. Встановлюється, що судовий збір поєднує в собі як ознаки загальнообов'язкового збору, так і судових витрат на розгляд і вирішення справи. Неприпустимим є застосування до судового збору поняття «послуга», оскільки це дає розуміння можливості встановлення умов розгляду справи (виду провадження), строків розгляду справи та впливу на вирішення справи. Однак, останнім часом, все частіше постає питання щодо домірності розміру судового збору та розгляду питань щодо звільнення від його сплати при зверненні до суду. В статті здійснюється аналіз обов'язкових підстав для звільнення від сплати судового збору, а також дискреційних повноважень суду з зазначеного питання. Автор наводить приклади неоднакового застосування закону судами різних юрисдикцій, викриває недоліки законодавства та пропонує шляхи його вдосконалення.

Ключові слова: судовий збір, ставка, розмір, звільнення від сплати, цивільне судочинство, домірність.

Abstract. The purpose of this article is to highlight the issue of ensuring a balance between the public interest in establishing the rate of court fees and the private interest of the participants in

the litigation regarding the possibility of paying its reasonable amount. The implementation of the right to judicial protection guaranteed by the Constitution of Ukraine directly involves the observance and fulfillment by the interested person, whose right requires protection, of a number of conditions that are of a diverse nature. The author emphasizes that the payment of the court fee as one of the requirements for access to court does not contradict the essence of the right to judicial protection, however, the amount of the court fee determined by law and the financial capacity of the parties to the dispute cannot limit their access to justice. The determination of the court fee rate is established on the basis of the norms of the Law of Ukraine "On Court Fees" based on the type of legal proceedings within which the case will be considered and resolved, the court instance, the nature of the dispute, and the legal status of the parties. It is established that the court fee combines both the features of a generally mandatory fee and court costs for the consideration and resolution of the case. It is unacceptable to apply the concept of "service" to the court fee, since this gives an understanding of the possibility of establishing the conditions for the consideration of the case (type of proceedings), the terms of consideration of the case and the impact on the resolution of the case. However, recently, the question of the reasonableness of the court fee and the consideration of issues regarding exemption from paying it when applying to the court has increasingly arisen. The article analyzes the mandatory grounds for exemption from paying the court fee, as well as the discretionary powers of the court on this issue. The author gives examples of unequal application of the law by courts of different jurisdictions, exposes shortcomings of the legislation and suggests ways to improve it.

Keywords: court fee, rate, amount, exemption from payment, civil proceedings, reasonableness.

Постановка проблеми. Реалізація гарантованого Конституцією України права на судовий захист напряду передбачає дотримання та виконання зацікавленою особою, чие право потребує захисту, низки умов, які мають різномунітний характер. Це стосується і наявності процесуальної деліктоздатності у такої особи, і правильного визначення юрисдикції, в рамках якої відбуватиметься розгляд справи, і необхідності сплатити судовий збір відповідно до характеру спору. Сплата судового збору як одна з вимог доступу до суду не суперечить суті права на судовий захист, однак визначений законом розмір судового збору та фінансова спроможність сторін спору не можуть їх обмежувати в доступі до правосуддя. «У тій мірі, в якій судові витрати становлять явну перешкоду доступу до правосуддя, їх треба, якщо це можливо, скоротити або скасувати» [1].

Визначення ставки судового збору встановлюється на основі норм Закону України «Про судовий збір» виходячи з виду судочинства, в рамках якого відбуватиметься розгляд та вирішення справи, інстанції суду, характеру спору, правового статусу сторін. Однак, останнім часом, все частіше постає питання щодо домірності розміру судового збору та розгляду питань щодо звільнення від його сплати при зверненні до суду.

Аналіз досліджень. Інститут судового збору в цивільному судочинстві хоча і має більш прикладний характер, все ж виступав об'єктом певних

досліджень українських процесуалістів: Ю. Білоусова, Б. Колесникова, Н. Сакари, С. Устюшенко, Н. Ясельської та інших.

Мета статті. Наукові дослідження зазначених вчених присвячувались поняттю судового збору, визначенню його функції та розкривали проблемні аспекти судового збору в Україні. Метою даної стаття є висвітлення питання щодо забезпечення балансу між публічним інтересом при встановленні ставки судового розміру та приватним інтересом учасників судового щодо можливості сплати його домірного розміру.

Судовий збір за своєю правовою природою можна розглядати як платіж за здійснення правосуддя органами державної влади (публічний аспект), так і платіж за здійснення процесуальних дій судом при розгляді та вирішення справи (процесуальний аспект). Таким чином, можна сказати, що судовий збір поєднує в собі як ознаки загальнообов'язкового збору, так і судових витрат на розгляд і вирішення справи. Неприпустимим є застосування до судового збору поняття «послуга», оскільки це дає розуміння можливості встановлення умов розгляду справи (виду провадження), строків розгляду справи та впливу на вирішення справи. Таке розуміння суперечить сутності правосуддя і призводить, по суті, до визнання презумпції фінансової залежності судового органу від особи, яка оплачує його послуги, що суперечить п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і Конституції України, які, навпаки, проголошують незалежність та недоторканість суддів та підкорення їх лише закону (ст. 126 Конституції України) [2].

На перший погляд питання щодо звільнення від сплати судового збору здаються достатньо врегульованими. Завдяки нормам Закону України «Про судовий збір» (ст.5) зацікавлена особа при зверненні до суду може визначити чи належить вона відповідно до свого правового/ процесуального статусу, характеру позовних вимог до таких осіб, що звільняються від сплати судового збору. Перелік є вичерпним, підстава для звільнення від сплати судового збору – обов'язковою.

Дискреційні повноваження суду при вирішення питання щодо звільнення особи від сплати судового збору можуть бути застосовані за наявності наступних виключних обставин: скрутного матеріального стану сторони; якщо розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу позивача – фізичної особи за попередній календарний рік; позивачами є військовослужбовці, батьки, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, якщо інший з батьків ухиляється від сплати аліментів, одинокі матері (батьки), які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, члени малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї, особа, яка діє в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена або предметом позову є захист

соціальних, трудових, сімейних, житлових прав, відшкодування шкоди здоров'ю [3, 4]. Слід зазначити, що визначення матеріального стану сторони є оціночним, однак не може бути встановлене зі слів, а потребуватиме підтвердження доказами (довідкою про доходи; про склад сім'ї; про наявність на утриманні непрацездатних членів сім'ї тощо).

Особливої уваги заслуговує різний підхід щодо застосування касаційними судами господарської та цивільної юрисдикції пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір». Зокрема, за правовою позицією Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду вказані норми поширюються виключно на фізичних осіб, які є позивачами у справі, та не застосовуються до фізичних осіб - відповідачів, натомість за висновком Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду, вказані норми з урахуванням практики ЄСПЛ можуть бути застосовані за аналогією закону до іншої сторони спору, тобто до фізичної особи – відповідача. Остаточну крапку в цій справі поставила Велика Палата Верховного Суду в своїй постанові[5].

Відмова у звільненні від сплати судового збору за подання апеляційної скарги виключно з тієї підстави, що особа є відповідачем у цій справі, без дослідження доказів, має дискримінаційний характер та завдає шкоди самій суті права на доступ до суду.

Слід вказати на існування ще однієї фінансової перепони на шляху доступу до правосуддя, яка впливає також із пункту 1 статті 8 ЗУ «Про судовий збір» – скрутний фінансовий стан громадянина, який унеможлиблює звернення до суду з касаційною скаргою. Відповідно до статті 4 Закону України «Про судовий збір» ставка судового збору при поданні до суду касаційної скарги на рішення суду, заяви про приєднання до касаційної скарги на рішення суду становить 200 відсотків ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги в розмірі оспорюваної суми.

Встановлення надмірно високої відсоткової ставки судового збору обмежує реалізацію права на справедливий суд, а саме оскарження судових рішень в касаційному порядку. Визначення таких ставок судового збору відбувається з порушенням принципу домірності, що не відповідає положенням п. 1 статті 6 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Це негативно відбивається на можливості осіб захистити порушені права в рамках національної судової системи та унеможлиблює звернення до ЄСПЛ. виправлення цієї ситуації вбачається виключно шляхом внесення змін до чинного Закону України «Про судовий збір».

Висновки. Інститут судового збору є достатньо сталим в процесуальному праві. Він пройшов непрості трансформації на певних етапах судової реформи в Україні. Але незмінним залишалось його призначення – це збір, що справля-

ється за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень.

Визначення ставок судового збору повинно відбуватися в контексті дотримання міжнародних стандартів здійснення правосуддя та на підставі принципу домірності, доступу до правосуддя без створення фінансових бар'єрів. Про це свідчить позитивна практика, яка склалася в країнах ЄС, де при формуванні розміру ставок судового збору визначальним фактором є доступність правосуддя для більшості громадян [6].

Література

1. Електронний ресурс. - URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf>.
2. Про правову природу судового збору / Н. Ю. Сакара // Проблеми законності. - 2016. - Вип. 132. - С. 135-146. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_132_16
3. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>.
4. Електронний ресурс. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
5. Електронний ресурс. - URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/115598835>.
6. Електронний ресурс. - URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/cina-pravosuddya-access-denied.html>.